

Doru MIHĂESCU

NUMELE BASARABIEI

Cunoscător, în bună măsură, în mod direct al situației din Bucovina, informat și interesat deopotrivă în legătură cu situația din Basarabia, Mihai Eminescu se arăta atât de marcat de marea diferență între o realitate și cealaltă, încât, la un secol după pierderea primului teritoriu și la peste șase decenii după pierderea celui de-al doilea, lauda, pe de o parte, Curtea din Viena, iar pe de alta, aducea acuzații grave Curții imperiale ruse:

„În curgerea unui veac moldovenii din Bucovina s-au deprins cu stăpânirea nemțească și astăzi ei se simt alipiți cu credință și strâns legați de Curtea din Viena; Bucovina a rămas însă o țară românească, o parte din Moldova... Lauda pentru că s-a păstrat românităea Bucovinei nu se cuvine însă numai moldovenilor; și Curtea din Viena e părtașă la dânsa...

Cu totul alta e soarta moldovenilor căzuți sub stăpânirea pravoslavnicului Țar al tuturor rușilor. Pe când cei 200.000 români din Bucovina formează un mic centru pentru dezvoltarea vieții românești, milionul de români din așa-numita Basarabie rusească este deschegat și ținut cu sila departe de poporul românesc.

Rusia nu se mulțumește de a fi luat o parte mare și frumoasă din vatra Moldovei, nu se mulțumește de a fi călcat peste granița firească a pământului românesc, ci voiește să-și ia și sufletele ce se află pe acest pământ și să mistuiască o parte din poporul român¹.

Fără îndoială, Eminescu avea dreptate în multe privințe; este un adevăr pe care noi, cei de azi, îl putem verifica fără mare dificultate, atât prin cercetarea mai vechilor documente, cât și prin experiența câștigată, din păcate și în privința unei părți a Bucovinei și nu numai, de-a lungul unei perioade care, prin

durată, dar mai ales prin evenimente și învățămintele lor, o depășește sensibil pe aceea din perspectiva căreia putea judeca lucrurile, la vremea sa, autorul **Luceafărului**.

Iată, în cele ce urmează, doar câteva date și argumente în acest sens.

În lucrarea **Bucovina**, pregătită sub conducerea Secției Istorice de la Foreign Office (pentru uzul delegaților britanici la Conferința de Pace de la Paris – Versailles, Saint Germain (en Laye), de după primul război mondial), citim la un moment dat următoarele: „Convenția finală din 12 mai 1776 (este vorba de convenția austriaco-turcă semnată la acea dată la Balamutca, pe Nistru, ceva mai sus de Hotin – n.n.) ceda Austriei un teritoriu de 4.035 mile pătrate, cu o populație de 70.000 locuitori. Maria Tereza nu a uitat să verse o lacrimă în legătură cu aceste „afaceri moldovenești... în privința cărora nu avem deloc dreptate... Trebuie să recunosc că nu știu cum vom ieși din această situație, dar cu greu onorabil; iar asta mă măhneste cum nu se poate exprima în cuvinte”².

Citatul reprodus în lucrarea tipărită la Londra provine dintr-o scrisoare a împărătesei Maria Tereza către fiul ei, împăratul Iosif al II-lea (asociat la tron în anul 1765), care datează din 4 februarie 1775, pe când „frumoasa” afacere a anexării teritoriului nord-vestic al Moldovei³ era în curs de perfectare între demnitari și comandanți militari austrieci, pe de o parte, demnitari turci și comandanți militari ruși, pe de alta, nu fără „ajutorul” unor importante sume de bani și cadouri de mare valoare oferite de cei dintâi⁴.

Împărăteasa cunoștea fără îndoială toate detaliile acestei penibile afaceri, iar regretele sale, chiar dacă fără urmări practice, merită a fi menționate, cu atât mai mult acum, când avem în urmă, ca și în prezent, atâtea fapte și întâmplări cărora le-ar putea servi drept termen de comparație...

Căci, iată, pe de altă parte, în anul 1817, la numai cinci ani de la anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru, aflăm dintr-o lucrare geografică tipărită la Moscova că teritoriul respectiv, numit *Bessarabskaja oblast*,

reprezenta o regiune a imperiului rus, în care trăiau *moldoveni*, considerați băștinași, în timp ce în principatul Moldovei, numit *Moldavskoe gospodarstvo* (mai bine zis în ceea ce mai rămăsese din acel principat) trăiau *vlahi*, la fel ca în principatul *Valahiei*.

Este aici o primă încercare nu numai de a legitima anexarea a peste jumătate din teritoriul de atunci al principatului românesc al Moldovei (45.630 km² anexați, față de 38.230 km² rămași, reprezentând doar 40% din teritoriul principatului ale cărui frontiere însuși imperiul rus le recunoscu, în anul 1711, prin Tratatul semnat la Luțk de Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir)⁵, dar și de a face ca această anexare să fie cât mai durabilă.

Și dacă în principatele Moldovei și Valahiei trăiau *vlahi*, care vorbeau limba română, iar în Moldova de la est de Prut (*Bessarabskaja oblast*) trăiau *moldoveni*, aceștia din urmă nu puteau vorbi, firește, decât... *limba moldovenească*. Și astfel, o sintagmă folosită în izvoare românești încă din secolul al XVII-lea, dar nu pentru a denumi o limbă deosebită, ci tot limba română, a fost preluată și trecută la accepțiunea obligatorie de „limbă (romanică) diferită de limba română”. Generații la rând au fost apoi educate cu strictețe în acest sens, atât în privința denumirii limbii, cât și a vorbitorilor ei.

Asupra sensului sintagmei *limba moldovenească* în secolul al XVII-lea, este edificator, spre exemplu, titlul unui manuscris moldovenesc din anul 1682: *Alfavită pentru învățatura și întoarcerea a mulți eretici necredincioși către catoliceasca credință... întâi acmu de nou urzită și pre limba leșască lumii dată în anii de la Domnul nostru Isus Hristos, 1681... După acéea, la al doilea an, scrisă și tălmăcită, mutându-să din limba leșască și pre limba noastră moldovenească sau rumânească, leat 1682* (ms. rom. 2515 BAR, f. 4'). [...]

Iar asupra strictetei utilizării denumirii respective, demn de remarcat, între altele, ni se pare cazul unui studiu apărut în 1977, în Buletinul Universității din Leningrad,

în care, citându-se la un moment dat titlul unui cronograf românesc scris în Moldova în 1682-1683, pasajul „den carte grecească pre limbă de înțăles *românească* scoasă de Pătrașco Danovici” (ms. cronografului românesc de la Harkov, f. l') este redat în rusește.

În spiritul celor constatate cândva de Eminescu, să remarcăm acum faptul că, după 1775-1776, la Viena, nimeni nu s-a putut gândi să meargă atât de departe încât să avanseze ideea că în teritoriul anexat și „botezat” Bucovina ar trăi un popor diferit de acela din restul Moldovei, vorbind o limbă diferită și asta cu toate că în vechi manuscrise și documente din acea zonă sintagma *limba moldovenească* = limba română putea fi întâlnită și deci răstălmăcită, la fel ca între Prut și Nistru, în teritoriul „botezat” Basarabia.

Frontiera etnică artificială de la Prut, inventată cu atâta operativitate, a determinat și unele mutații în privința denumirii teritoriului anexat, al cărui nume inițial nu numai că amintea pe acela al cunoscutei familii domnitoare din Țara Românească (de la care se și trăgea), dar nici nu era potrivit ca formă cu sintagma *limba moldovenească*, cu noul și obligatoriul ei sens de „limbă (romanică) diferită de limba română”, merit a justifica, la rândul său, respectiva frontieră etnică.

După cum se știe, denumirea *Basarabia*, derivată de la antroponimul *Basarab*, a reprezentat timp de peste un secol și jumătate, de la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVI-lea, una dintre denumirile principatului românesc de la sud de Carpați, Țara Românească (Muntenească), utilizată, ca și corespondenta ei *Bogdania* pentru Moldova, mai cu seamă în izvoare externe (bizantine, sârbești, maghiare, polone, turcești etc.).

Cam în aceeași perioadă, cele două principate erau numite în literatura bizantină și *vlahii*, adică „țări ale vlahilor (românilor)”, la fel ca și teritoriile locuite de români (de aromâni) sau și de români din sudul Dunării. Pentru a se ști exact despre ce *vlahie* era vorba, se utilizau uneori

determinative simple, ținând de mărimă, de numele conducătorului, de poziția geografică față de Bizanț etc. Astfel, *vlahiile* din Tesalia și Epir erau numite *Vlahia Mare* ori *Vlahia Mică*, țarul Ioniță, supranumit Caloian, al bulgarilor și vlahilor (1197-1207), era numit *domnul Vlahiei*, mitropolitul de Mitilene era trimis în 1395 în *Vlahia* = Țara Românească, iar sultanul Mahomed al II-lea pornea în vara anului anului 1476 expediția asupra *Vlahiei* = Moldova; în schimb, în anul 1359, Nicolae Alexandru era numit domn al *Ungrovlahiei*, adică al *Vlahiei* dinspre Ungaria (= Țara Românească), iar în anul 1395, mitropolia Moldovei era numită a *Rusovlahiei*, adică a *Vlahiei* dinspre Rusia etc.⁶.

După ce, în primul deceniu al secolului al XV-lea, în contextul disputelor polono-ungare pentru controlul ieșirii la Marea Neagră, pe brațul Chilia, pentru litoralul Moldovei și pentru limanul Nistrului, un mic teritoriu deținut până atunci de Țara Românească peste Delta Dunării, având drept centru cetatea Chilia, a trecut sub stăpânirea Moldovei⁷, în condițiile în care în Moldova se utilizau pentru Țara Românească (Muntenească) și denumirile *Țara Basarabiei*, *Basarabia*, acel mic teritoriu a căpătat numele de *Basarabia*, ca un fel de emblemă a provenienței sale, un nume pe care avea să-l păstreze apoi timp de circa trei secole (cel puțin din prima jumătate a secolului al XVI-lea, după cum o atestă documentele, până în primele decenii ale secolului al XIX-lea). Am putut constata toate acestea cercetând un mare număr de izvoare românești și străine din acea perioadă: scrieri geografice, istorice, mărturii ale unor călători străini contemporani, precum și zeci de hărți de diferite proveniențe (germană, franceză, italiană, engleză, austriacă, spaniolă, rusă, română etc.)⁸.

Iată aici, spre exemplu, o mențiune de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, din ms. rom. 1667 BAR, din capitolul *Pentru Moldova* (f. 31^v-32^v), reprezentând o traducere după o „Scriere gheograficească ce s-au tipărit în Rosâie la anul 1770” (f. 31^v)⁹. După ce se vor-

bește de Țara de Jos (cu 12 ținuturi), de Țara de Sus (cu 7 ținuturi), este menționată *Basarabia*, care „mai de mult au fost de Țara Moldovii ca a triia parte a aceștii țări”, la rândul ei cu 4 ținuturi: Bugeac, Akkerman (Cetatea Albă), Chilia, Smil (Ismail).

Chiar și după aproape nouă decenii de la anexarea din 1812, în urma căreia denumirea *Basarabia* (sub această formă sau sub forma unor derivate intrate în componența unor sintagme precum *Bessarabskaja oblast* – v. mai sus) fusese atribuită întregului teritoriu anexat, tocmai pentru a ascunde proporțiile raptului, în izvoare rusești, cum ar fi o *Descriere statistică a Basarabiei sau Bugeacului*, tipărită în anul 1899 la Cetatea Albă, ea mai era utilizată încă și cu sensul vechi. O dovedește chiar titlul acestei lucrări și o lasă clar să se înțeleagă pasajul: „După încheierea tratatului de pace între imperiul rus și Poarta Otomană, în București, la 16 mai 1812, *Basarabia*, cu o parte a Moldovei, situată între aceleași râuri, Nistru și Prut, a fost alipită statului rus” (subl. n.). De amintit în treacăt „amănuntul” că acea „parte a Moldovei” situată între Nistru și Prut, despre care se spune aici că a fost alipită statului rus împreună cu Basarabia, era de fapt de 4-5 ori mai mare decât Basarabia însăși, astfel definită...

Ulterior însă, o asemenea „eroare” ca aceea din lucrarea apărută la Akkerman în 1899 va avea tot mai puține șanse să se producă, așa încât termenul *Basarabia* va ajunge să fie explicat prin formulări de tipul „regiune istorică între râurile Nistru și Prut”, cu precizarea, determinată de „opera” lui Stalin din vara anului 1940, „acum partea de bază a teritoriului R.S.S. Moldovenești și partea de sud a Regiunii Odessa”, după ce „între 1918-1940 fusese ocupată în mod ilegal de România boierească”.

Pentru a pune de acord denumirea teritoriului cu aceea a *limbii moldovenești* = „limbă (romanică) diferită de limba română”, după Unirea din 1859, desăvârșită în 1918 și după noua anexare din 1940, denumirea *Basarabia* a căzut în desuetudine (ba chiar a devenit subversivă), fiind preferate

sintagme incluzând termenul *Moldova* sau forme derivate ale acestuia. Nu a contat faptul că acest termen, ca și *Muntenia*, nu a avut nicicând o semnificație etnică specială, nu a denumit, la origine, decât niște detalii geografice legate de începuturile unei statalități românești medievale, un râu și una din primele capitale¹⁰, ambele situate însă în afara teritoriului pe care, din motive obscure, termenul respectiv era ales acum să-l denumească.

Începutul a fost făcut în anul 1924, sub semnul aceluiași Stalin, când s-a creat, dincolo de Nistru, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, cu capitala la Balta și depinzând de R.S.S. Ucraineană¹¹.

O revenire la denumirea *Basarabia* și la sensul atribuit acesteia de ocupanții din 1812 s-a produs, din necesități de ordin practic, în anexele secrete ale Pactului Ribbentrop-Molotov, semnat la Moscova, în prezența lui Stalin, la 23 august 1939 și în „celebrele” note ultimative decurgând din acesta, dar favorizate și de conjunctura internațională a momentului, adresate de U.R.S.S. României la 26 și 28 iunie 1940¹².

După a doua anexare, ca urmare a acceptării respectivelor note ultimative, noua generație de ocupanți a decis ca denumirea având ca punct de plecare hidronimul *Moldova* s-o înlocuiască pe aceea dată cândva, din motive valabile la vremea respectivă, de înaintașii lor.

Acest lucru s-a întâmplat încă în august 1940, o dată cu crearea R.S.S. Moldovenești. Cu adevărat demnă de epoca ei, noua generație a mers însă mai departe decât, pe vremuri, oamenii țărilor, „decupând” nordul și sudul, cu tot cursul Dunării, cu tot litoralul de la Marea Neagră, cu tot limanul Nistrului și trecându-le, împreună cu noile „achiziții”, nordul Bucovinei, Ținutul Herța și Insula Șerpilor, la R.S.S. Ucraineană; culmea este că a fost „decupată” și trecută la aceeași republică și o parte din „celebra” R.A.S.S. Moldovenească, inclusiv „capitala”, Balta.

Chiar și după o sumară trecere în revistă ca aceea pe care am realizat-o în paginile de mai sus, este

limpede, credem, că nici *Basarabia* și nici *Moldova* nu reprezintă, în spiritul adevărului și al dreptății, denumiri adecvate pentru aceste atât de greu încercate ținuturi românești și asta cu atât mai mult cu cât la originea amândurora s-au aflat tocmai cei care, producând răul, au dorit apoi să-l ascundă, să-l perpetueze și, eventual, să-l amplifice.

Credem că modelul în această privință ar fi trebuit căutat în denumirile altor state și popoare, până nu de mult divizate sau încă divizate, precum Germania (și poporul german) ori Coreea (și poporul coreean).

Cât despre acapararea suflurilor și „mistuirea unei părți din poporul român”, despre care vorbea cândva Eminescu, minuni ca acelea din anii 1988-1989, când sute de mii de oameni, de toate condițiile și din cele mai îndepărtate locuri, se adunau (venind uneori chiar și pe jos) la Chișinău, precum cândva la Alba Iulia, cu însemnele neamului și ale credinței (steaguri tricolore, icoane, ștergere țărănești, scoarțe, marame etc.), pentru a-și cere dreptul la limba strămoșilor și la alfabetul latin, ne-au arătat că, în adâncuri, acel suflet încă nu dispăruse.

Pentru ca un asemenea lucru să nu se întâmple, în condiții mai puțin apăsătoare decât cele din trecut, spre marea și de neiertat dezonoare a generațiilor actuale, ar trebui ca acel suflet, și în primul rând „luminile” care-l reprezintă, să-și afle într-o mai mare măsură aprecierea, recunoștința și prețuirea noastră.

NOTE

¹ M. Eminescu, *Bucovina și Basarabia*. Studiu istorico-politic prezentat de profesorul I. Crețu, București, 1941, p. 138-141.

² „The final Convention of May 12, 1776 ceded to Austria a territory of 4.035 square miles, with a population of 70.000 inhabitants. Maria Theresa did not fail to shed a tear over these „Moldavian affairs... with regard to which we are totally in the wrong... I must confess I do not know how we shall come out of

it, but hardly with honour; and that grieves me beyond expression" (*Bukovina. Handbooks prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office – N. 5*), London (Published by H. M. Stationery Office), 1920, p. 13.

³ Dorit pe neașteptate de Viena, ca un coridor de comunicare între Transilvania și recent dobândita Galiție (după împărțirea din 1772 a Poloniei), delimitat după ani de negocieri și denumit când *fosta parte a Moldovei*, când *Moldova Austriacă* sau *Moldova Imperială*, când *Comitatul Sucevei*, când *Cordon* sau *Cordun*, când *Districul Moldovenesc*, când *Districul Bucovinean* sau *Districul Bucovina* și, în sfârșit, *Bucovina*, cu o denumire pornind de la aceea a unor păduri din împrejurimile orașului Cernăuți, care acopereau doar o mică parte a sa.

⁴ Între ei, baronul Franz von Thugut, ambasadorul Imperiului habsburgic la Istanbul și baronul-general von Barco de la comandamentul austriac din Galiția, iar între destinatarii banilor și cadourilor, reis efendi-ul (un fel de ministru de externe de astăzi) Ismail Raif Bey, înaltul comisar Mehmet Tahir Aga și, nu în ultimul rând, feldmareșalul rus Piotr Rumeanțev (pentru mai multe detalii asupra afacerii, ca și asupra evoluției semantice de la *bucovină* „pădure de fag” la *Bucovina* „parte importantă a Țării de Sus a Moldovei”, a se vedea lucrarea noastră *La Bucovine et la Bessarabie (à partir de leurs noms)*, București, 1998, p. 29-101, iar pentru ediția în limba română, Iași, 2000, p. 27-95).

⁵ Art. XI: „Hotarele principatului Moldovei, după drepturile sale antice, sunt acelea ce se descriu cu râul Nistru, Căme-nețu, Bender, cu tot teritoriul Bugeacului, Dunărea...” (I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, București, 1971, p. 201).

⁶ *Fontes historiae Daco-Romanae, IV. Scriptorum et acta Imperii Byzantini saeculorum IV-XV*. Ediderunt Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982, p. 113, 181, 349, 389, 441, 449; 167; 251; 449.

⁷ Fapt dovedit de felul în care este menționată cetatea Chilia în tratatul de la Lublau (actuala Stara Ľubovňa din Slovacia), din 25 martie 1412, dintre Sigismund I de Luxemburg, regele Ungariei, și Vladislav Jagello, regele Poloniei.

⁸ Rezultatele acestor investigații au fost prezentate în lucrarea noastră menționată mai sus, în nota 4 (a se vedea p. 104-125 pentru ediția în limba franceză și p. 97-116 pentru ediția în limba română).

⁹ Probabil la Sankt-Petersburg (v. N. A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Iași, 2002, p. 128).

¹⁰ La fel ca *Moscova* pentru orașul și pentru cnezatul Moscovei din sec. XIII-XIV. Pentru denumirile *Molda*, *Stadt Molda*, *Civitas Moldaviae*, *Moldavia*, utilizate cam în aceeași perioadă, cu referire la o asemenea capitală, actualul oraș Baia, de pe râul Moldova, a se vedea Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene. Din secolul al XVI-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 183-187.

¹¹ De fapt, un vârf de lance îndreptat, ca semn al unei viitoare revanșe, către România întregită.

¹² Termenul *Basarabia* apare de nu mai puțin de opt ori în nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940 (firește, pentru a impresiona victima) și de două ori în aceea din 28 iunie 1940 (v. Al. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*. Vol. II (1939-1945), București, 1976, p. 49-52); apare de asemenea de două ori în anexele Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 August 1939 (a se vedea acest detaliu, precum și versiunile engleze ale notelor ultimative sovietice, reproduse după ziarul „The Times” din 29 iunie 1940, însoțite de o excelentă analiză a textelor și evenimentelor, la Dennis Deletant (University of London), *The Molotov-Ribbentrop Pact and its consequences for Bessarabia: some considerations on the human rights implications*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XXX, 3-4, București, 1991, p. 221-238).

Horodiște.
Curtea casei bunicilor deportați